УДК 070(477.83):325(540)] “1919/1939”
ШУКАЛОВИЧ А.М.

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НАРОДІВ БРИТАНСЬКОЇ ІНДІЇ У ВИСВІТЛЕННІ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ 1919–1939 рр.

Уперше в українській історіографії зроблено спробу виділити причини звернення представників української спільноти Галичини до проблеми британської колоніальної політики у 1919–1939 рр. та виділено особливості відображення галицькою українською пресою міжвоєнного періоду національно-визвольної боротьби народів Британської Індії.

Ключові слова: національно-визвольний рух, Британська Індія, Східна Галичина, українська суспільно-політична думка Галичини.

Постановка проблеми та її актуальність. Одним із найбільш перспективних напрямів історіографії останньої третини XX – початку XXI ст. є вивчення історії ідей та уявлень про відносини між західною метрополією та її колоніями. Представники сучасної наукової спільноти України, Росії та Заходу намагаються по-новому підійти до проблем колоніалізму, імперій на тлі сучасних реалій процесу глобалізації. Особливо гостро потреба вирішення питання відносин метрополії із залежними територіями стояла у міжвоєнний період у найбільшій колоніальній імперії – Великій Британії. Галицькі українці пильно стежили за антиколоніальними рухами у британських колоніях, про що свідчать публікації на сторінках українських друкованих періодичних видань краю. Особливий інтерес викликала антибританська боротьба народів Індії як найціннішої колонії, яку називали перлиною імперії.

З другої половини XIX ст. і до сьогодні преса в Україні виступає джерелом поширення передових ідей, спонукає людей до активної політичної діяльності чи бездіяльності, сприяє формуванню національно-свідомого суспільства. Це зумовлює проблему дослідження: вивчення особливостей

Шукалович Анна Миколаївна, викладач суспільних дисциплін педагогічного коледжу, Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів.
© Шукалович А.М., 2012

висвітлення українською галицькою пресою 1919–1939 рр. індійського національно-визвольного руху міжвоєнного періоду.

Аналіз попередніх досліджень. Протягом другої половини XX – початку XXI ст. проблеми антибританської боротьби народів Індії міжвоєнного періоду торкнулися у своїх спогадах М. Ганді [7] та В. Черчілль [34]. Вагоме місце у дослідженні питання займають переклад праці Ю. Ґатультунґаі і А. Несса [8], монографії Я. Варда [36], С. Тамміта-Дельгода [29], К. Деніела [10] та наукові праці, дотичні до індійської проблематики, видані у Радянському Союзі [3; 11; 24].

Досить скупо в українській історіографії представлена проблематика, пов'язана з історією національно-визвольного руху у Британській Індії 1919–1939 рр. Окремих аспектів антиколоніального руху народів Індії у період між двома світовими війнами торкалися після 1991 р. українські вчені у докторських дисертаційних роботах: В. Василенко "Концепция национального образования Махатмы Ганди" (Кіровоград, 1994) та О. Чувпило "Ідейно-політична боротьба в Індійському національному конгресі (20-30-ті роки XX ст.)" (Харків, 1995). О. Чувпило є провідним вітчизняним індологом, який на сьогоднішній день опублікував більше 70 наукових, науково-популярних та навчально-методичних праць, присвячених історії Індії, зосереджуючи основну увагу на дослідженні світогляду та діяльності М. Ганді та Дж. Неру. В сучасній українській історіографії відсутні дослідження, присвячені висвітленню на сторінках української галицької преси індійського національно-визвольного руху 1919–1939 рр.

Завершення Першої світової війни активізувало національно-визвольні рухи, які охопили практично всі континенти, так званих недержавних народів. Особливо гостро з даною проблемою зіткнувся у колоніях уряд Британської імперії, володіння якої були розкинуті майже по всьому світі [1, 6]. Водночас галицькі українці розглядали Велику Британію як свого потенційного покровителя при розв'язанні на свою користь українсько-польського конфлікту. Так, український громадсько-політичний діяч, дипломат та публіцист В. Панейко (1888–1956) [15, 83] зазначав, що "ні в одній європейській країні західноукраїнська справа не знайшла стільки співчуття і активного відгомону, що в Анґлії" [6].

Одночасно в британських колоніях зростали сепаратистські настрої, що вилились у потужні національно-визвольні рухи [2; 20; 21; 22; 23; 26; 30]. Галицькі українці пильно стежили за антиколоніальними рухами у британських колоніях. Такий інтерес зумовлювали кілька причин. По-перше, визвольні змагання були предметом особливого вивчення представників української суспільно-політичної думки міжвоєнного періоду з метою їхньої ферментації для нової програми національного будівництва держави в Україні. По-друге, у Галичині практично намагалися поєднати різноманітні методи боротьби, які передбачали використання як пасивних форм опору, так і активних стихійних й організованих збройних методів боротьби з метою ліквідації польського режиму на українських територіях. По-третє, хронікально-репортажними та аналітичними публікаціями, дотичними до згаданої проблематики, на шпальтах львівських періодичних видань представники української громадськості Галичини, очевидно, прагнули продемонструвати політикам Польщі, що у XX ст. навіть могутні імперії змінюють свої підходи при вирішенні конфліктів з підвладними їм народами.

На наш погляд, вищезазначені мотиви підштовхнули представників української громадськості Галичини до висвітлення на шпальтах львівських періодичних видань подій у Британській Індії у 1919–1939 рр. У січні 1930 р. український громадсько-політичний діяч Д. Левицький (1877–1942) писав, що "…преса – це резонанс усіх явищ і подій, які трапляються на національній території і далеко поза нею, то які лише цікавити можуть читача… Преса не лише репродукує зовнішні явища. Вона перепускає усіх їх передовсім крізь самостійний світогляд журналіста, і далі дає товчок до нових процесів" [9, 2]. Інакше кажучи, ці слова редактора часопису черговий раз підкреслювали, що преса в Україні була і продовжує залишатися джерелом поширення передових ідей, спонукає людей до активної політичної діяльності чи бездіяльності, сприяє формуванню усіх сфери суспільного буття.

Торкаючись проблеми відображення українською суспільно-політичною думкою Галичини у міжвоєнний період антибританської боротьби народів Індії, необхідно, насамперед, наголосити на специфіці досліджуваного питання. По-перше, рівень зацікавлення української інтеліґенції

подіями в Індії після Першої світової війни був порівняно низьким. У міжвоєнний період у Східній Галичині так і не з'явилися розвідки, монографії чи колективні праці, присвячені індійській проблематиці, написані українською мовою. Серед визначних теоретиків національної проблематики побіжно торкнувся питання індійських визвольних змагань лише О. Бочковський (1885–1939) в опублікованій у 1939 р. монографії "Народження нації" [4, 35], з якою отримала змогу ознайомитися сучасна українська громадськість тільки у 1997 р. на сторінках часопису "Дзвін" [5].

По-друге, специфіка української візії визвольних змагань народів Індії у міжвоєнний період зводилася до того, що в жодному з джерел на сьогоднішній день не виявлено порівняння їх із державотворчим процесом українців. Окрім того, відсутні заклики до галицьких українців використовувати індійські методи боротьби проти колоніальної адміністрації Великої Британії при вирішенні польсько-українського конфлікту, що притаманне, наприклад, висвітленню українською пресою ірландської проблематики у міжвоєнний період.

Варто відзначити, що преса міжвоєнного періоду на східногалицьких теренах була політично профільною і відображала весь спектр політичних партій краю. Оскільки політикум Східної Галичини поділявся на три течії – радянофільську, помірковано національну та націоналістичну, то дана тенденція характерна і для україномовної періодики. Тема національно-визвольного руху народів Британської Індії відсутня тільки на шпальтах друкованих органів першого із зазначених політичних напрямів.

Проте, незважаючи на політичні уподобання редакцій україномовних газет, на початку 1920-х років публікації львівських періодичних видань "Громадська думка", "Українська думка", "Громадський вістник", "Громадський голос", "Свобода: політичний, просвітницький і господарський часопис", "Свобода: Орґан Українського Національно-Демократичного об'єднання", "Нова зоря", "Батьківщина", "Діло", "Новий час", а також віденського часопису еміграційного уряду ЗУНР "Український прапор", дотичні до індійської проблематики, представляють єдину центристську позицію. На наш погляд, дана особливість була обумовлена браком інформації про події в Британській Індії та відновленням контактів між британцями та українцями Східної Галичини тільки у 1920–1923 рр. [38]. В результаті

на шпальтах галицьких українських періодичних видань відсутня хроніка окремих важливих подій антибританської боротьби народів Індії, наприклад, Амрітсарської різанини (1919).

Водночас усталилася певна закономірність у динаміці висвітлення національно-визвольної боротьби інших народів Східної Галичини у 1919–1939 рр., яка пов'язана з тим, що пік інтересу припадав на час найбільшого розмаху рухів, коли уряди йшли на поступки повстанцям. Це властиво і для відображення індійського питання на сторінках української преси краю.

Індійський національно-визвольний рух у перше повоєнне десятиліття представлений в українській пресі Східної Галичини тільки хронікально-репортажними замітками, виняток складала невелика аналітична стаття в "Громадському голосі" [13, 4], опублікована у 1924 р. Проте необхідно зазначити, що хроніки Першої кампанії непокори досить мало на шпальтах львівської преси. Ця тенденція присутня і в інших неукраїнських виданнях, що публікувалися у Львові: наприклад, "Gazeta Lwowska" у 1921 р. тільки двічі торкнулася подій у Британській Індії [35, 37]. Певним поясненням цих подій може бути той факт, що під час першої акції громадянської непокори офіційна позиція уряду Великої Британії полягала у тому, аби якомога менше поширювати інформацію про дії прихильників звільнення Індії.

Окремої уваги заслуговують аналітичні статті, які стосуються вказаної проблематики, галицьких україномовних періодичних видань, більшість яких хронологічно обмежена кінцем 1920-х – початком 1930-х років. Характерно, що більшість зазначених публікацій, присвячених Індії, надрукована без зазначення автора [12, 14, 25] (в основному, в часописах "Діло", "Нова зоря", "Свобода: Орґан Українського Національно-Демократичного об'єднання". – ***Авт.***) або є перекладами українською мовою статей іноземних авторів – д-ра Вайсля із "Нає Фрає Пресе" [25, 2], Кльоцеля з "Берллінер таґеблят" [33]. Водночас варто звернути увагу й на публікації за авторства Осипа Назарука (1883–1940) [1] та Володимира Левицького (1899–1975) [18], які дали власну, хоча й аналогічну загальноприйнятій, інтерпретацію історії Індії, оскільки під час роботи використовували іноземні джерела.

Інтерес для дослідження представляють аналітичні статті [16-17] українського громадського діяча, журналіста, історика, доктора із західноєвропейської історії Ігоря Лоського (1900–1936) [15, 76; 30, 491-492]. З одного боку, його публікації свідчать про досить низький рівень знань українського суспільства Галичини 1919–1939 рр. про Індію як колонію Британської імперії та національно-визвольні змагання її народу. Окрім територіальних порівнянь з Польщею [16] та зіставлень економічних показників з іншими країнами [17], він не вдавався до проведення паралелей з українськими землями. З іншого боку – у статтях висвітлено історію Індії від часу завоювання англійцями до 1930 р., оскільки сам автор підкреслював неупередженість оприлюднених ним висновків у періодичному видання відносно розгортання визвольних змагань у Британській Індії. Основною метою публікації було, за його словами, "правдиво освітлити події та заперечити тим фантастичним відомостям, що часто одним махом "нищать" одну чи другу ворогуючу сторони" [16]. Тобто статті І. Лоського дозволяють ознайомитися з галицьким українським баченням історії англо-індійських відносин з часу їхнього встановлення до початку 1930-х років.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що на тлі поглиблення українсько-польського протистояння у Східній Галичині у міжвоєнний період галицькі українці намагались використовувати різні форми і методи боротьби, в тому числі і популярний серед народів Індостану пасивний опір. Водночас актуальність індійської проблематики серед представників українських громадських і політичних кіл Східної Галичини 1919–1939 рр., на наш погляд, була обумовлена зміною тактики британського уряду щодо вирішення конфлікту з населенням Британської Індії: перехід від силових до дипломатичних методів з метою збереження цілісності держави та її авторитету на міжнародній арені. Через це національно-визвольні змагання народів Індії стали предметом зацікавлення україномовної преси Східної Галичини міжвоєнного періоду.

Оскільки протягом 1919–1939 рр. англійська влада продовжувала контролювати інформацію про події в Британській Індії, яка виходила на міжнародну арену та зважаючи на віддаленість субконтиненту від Східної Галичини, це обумовило ряд особливостей у висвітленні національно-визвольної боротьби її народів українською пресою краю у

зазначений період. По-перше, індійська проблематика досить скупо представлена на шпальтах української преси Східної Галичини протягом 1920-х років. По-друге, надмірно деталізовано події початку 1930-х років у великій кількості заміток хронікально-репортажного характеру про хід змагань, що було пов'язано з піком антибританської боротьби на субконтиненті. По-третє, більшість публікацій українських часописів Східної Галичини, дотичних до проблематики, були побудовані виключно на матеріалах іноземної преси та телеграфу, що дозволяє припуститися думки про об'єктивність висвітлення галицькою пресою індійського національно-визвольного руху. Водночас наявність недостовірних фактів, очевидно, можна пояснити браком інформації про Індію.

Проте вважаємо, сам факт висвітлення індійської проблематики на шпальтах української преси Східної Галичини у міжвоєнний період свідчить, що формування галицької української суспільно-політичної думки 1919–1939 рр. відбувалося під впливом світових процесів і було спрямоване на створення власної концепції державотворення. У той же час тема залишається маловивченою і потребує глибшого дослідження.

1. *А. Ч.* Новий тип імперіалізму // Нова зоря. – 1930. – Р. V. – Ч. 38. – 25 травня. – С. 6-7.
2. Антианглійський рух в Африці // Діло. – 1930. – 9 травня. – С. 1.
3. *Антонова К.А.* История Индии / К.А. Антонова, Г.М. Бонгард-Левин, Г.Г. Котовский. – 2-е изд, испр. и доп. – М.: Мысль, 1979. – 608 с.
4. *Бочковський О.І.* Життя нації. Наука про націю та її життя. – Львів, березень 1939. – 62 с.
5. *Бочковський О.І.* Життя нації. Наука про націю та її життя // Дзвін. – 1997. – № 1. – С. 97–111.
6. *В. П.* Кілька листів з Анґлії (Від нашого кореспондента). – Ч. III // Діло. – 1932. – 11 серпня. – С. 1.
7. *Ганди М.К.* Моя жизнь / Пер. с англ. А. Вязьминой, О. Мартышина и др. [Отв. ред. проф. Р.А. Ульяновский]. – М.: Наука, 1959. – 612 с.
8. *Ґальтунґ Ю., Несс А.* Політична етика Ґанді / Пер. з норвез. Н. Іваничук. – Львів: Місіонер, 2001. – 280 с.
9. Д-р Дмитро Левицький. Національна преса – керманич і виховник народу // Діло. – 1930. – 14 січня. – С. 2.
10. *Дэниэл К.* Англия. История страны / К. Дэниэл; [Пер. с англ]. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2008. – 480 с.

11. *Дьяков А.М.* Индия 1918–939 годов. Стенограмма лекции. М.: Тип. Высш. парт. школы, 1950. – 40 с.
12. Заграничні справи Після анґлійсько-індійської угоди // Нова зоря. – 1931. –14 травня. – С. 3.
13. Зі світа. Також в Індіях // Громадський голос. – 1924. – 25 жовтня. – С. 4.
14. Індія // Діло. – 1930. – 6 травня. – С. 3.
15. *Капелюшний В.П.* Замасковані імена: псевдоніми і криптоніми та проблема атрибуції автора в історіографії українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. – К.: Нора-Прінт, 2001. – 103 с.
16. *Л. Л.* Індія і Анґлія // Діло. – 1930. – 1 червня. – С. 1.
17. *Л. Л.* Індія на переломі // Діло. – 1931. – 26 квітня. – С. 1.
18. *Левицький В.С.* Магатма Ґанді // Діло. – 1930. – 14 травня. – С. 2.
19. Московська рука в Індії // Нова зоря. – 1937. – 14 квітня. – С. 5.
20. Незалежницький рух в Єгипті // Громадський голос. – 1924. – 29 падолиста. – С. 1.
21. Останні вісти. Ірляндія одержить самостійність // Українська думка. – 1920. – 8 жовтня. – С. 3.
22. По широкім світі. Заворушення в Індіях // Батьківщина. – 1921. – 4 вересня. – С. 5.
23. Пробудження Судану. Нові труднощі англійської політики // Діло. – 1930. – 20 квітня. – С. 12.
24. *Райков А.В.* Амритсарская трагедия 1919 г. и освободительное движение в Индии. – М.: Наука, 1985. – 136 с.
25. Революційний рух в Індії // Діло. – 1929. – 20 квітня. – С. 1-2.
26. Революційні заворушення в Австралії // Діло. – 1930. – 24 січня. – С. 2.
27. Ріжні вісти. Заворушення в Індіях // Громадська думка. – 1920. – 12 лютого. – С. 3.
28. Ріжні вісти. Заворушення в Індіях // Українська думка. – 1920. – 12 жовтня. – С. 3.
29. *Тамита-Дельгода С.* Индия. История страны / Синдхараджа Таммита-Дельгода [Пер. с англ. П. Крылова]. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2007.
30. Телеґрами. Заворушення в півд. Африці // Громадський вісник. – 1922. – 15 марта. – С. 6.
31. Українська журналістика в іменах / За ред. М.М. Романюка. – Львів, 1999. – Вип. 6. – С. 70-71.
32. ЦДІА України у Львові, ф. 311, оп. 1, спр. 236, арк. 176.
33. Фермент в Індіях. Сутички між національно-політичними і соціальними змаганнями // Діло. – 1929. – 7 червня. – С. 1.
34. *Черчилль У.* Мировой кризис. Автобиография. Речи. – М.: Эксмо, 2003. – 768 с.

35. Telegramy P.A.T. Anglia a Indje // Gazeta Lwowska. (Lwow). – 1921. – 7 Września. – Str. 6.
36. *Warda J.* Mahatma Gandhi przywódca Indii. – Warszawa, Książka i Wiedza, 1968. – 245 s.
37. Współczsne Indje // Gazeta Lwowska. (Lwow). – 1921. – 4 Listopada. – S. 3.
38. *Сирота Р.* Дві спроби запровадження україністики у міжвоєнній Великій Британії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um7/.../1-Syrota

Надійшла до редколегії 29.02.2012 р.

Рецензент: *О.І. Сурмач*, кандидат історичних наук, Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів.

Шукалович А.Н.

НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ НАРОДОВ БРИТАНСКОЙ ИНДИИ В ОТРАЖЕНИИ ГАЛИЦКОЙ УКРАИНСКОЙ ПРЕССЫ 1919–1939 гг.

Впервые в украинской историографии предпринята попытка выделить причины обращения представителей украинского сообщества Галичины к проблеме британской колониальной политики в 1919–1939 гг. и выделены особенности отображения галицкой украинской прессой межвоенного периода национально-освободительной борьбы народов Британской Индии.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, Британская Индия, Восточная Галичина, украинская общественно-политическая мысль Галичины.

Shukalovych A.

THE NATIONALISTIC STRUGGLE OF INDIAN PEOPLES AS IT WAS HIGHLIGHTED IN GALICIAN UKRAINIAN PRESS IN 1919- 1939

This article is the first attempt in Ukrainian historiography to highlight the reasons for taking intj account the problem of British Colonial Policy in 1919–1939 by the representatives of Galician society. Besides the peculiarities of Galician Press' vision of Nationalistic Movement of Indian peoples are also introduced here.

Key words: Nationalistic Struggle, British India, Eastern Galicia, political thought of Galician society.